स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सार्वत्रिक निवडणुका-
प्रभाग रचनेपासून
(i) निवडणूक प्रक्रिया कर्तव्यदक्ष व निःपक्ष अधिकारी / कर्मचारी यांच्याद्वारे हाताळण्याबाबत व
(ii) प्रतिबंधात्मक व इतर उपाययोजना करण्याबाबत.

राज्य निवडणूक आयोग,महाराष्ट्र

क्रमांक - रानिआ/मनपा- २०१८ /प्र.क्र. ३० /का.५
नवीन प्रशासकीय भवन, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादाम कामा मार्ग, मुंबई- ४०० ०३२.
दिनांक : ३१ जुलै, २०१८

आदेश

भारतीय संविधानातील तरतुदीनुसार (२४३ के व २४३ झेडए) स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका निर्भय, मुक्त व पारदर्शक वातावरणामध्ये घेण्याची संपूर्ण जबाबदारी राज्य निवडणूक आयोगाची आहे. यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाने खालील २ विषयाबाबतचे धोरण भारत निवडणूक आयोगाप्रमाणे सुरुवातीपासून स्विकारले आहे :-

i) निवडणूक प्रक्रिया कर्तव्यदक्ष व नि:पक्ष अधिकारी यांच्याद्वारे हाताळणे, व

ii) आचारसंहितेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी पोलीस व इतर विभागामार्फत प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करणे.

२. सध्याच्या पध्दतीप्रमाणे या दोन्ही विषयावर प्रत्यक्ष निवडणूक जाहीर झाल्यानंतर कार्यवाही सुरु करण्यात येते.

३. वरीलप्रमाणे कार्यवाही होत असली तरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या गेल्या काही वर्षात झालेल्या निवडणुकांमध्ये खालील बाबतीत अनेक तक्रारी प्राप्त झालेल्या आहेत :-

i) प्रभाग रचना व मतदार यादी तयार करण्याच्यावेळी अधिकारी / कर्मचारी यांनी पक्षपातीपणा करणे, व

ii) निवडणुका जाहीर झाल्यानंतर सुरु करण्यात आलेल्या प्रतिबंधात्मक उपाययोजना प्रत्यक्ष निवडणुकीपर्यंत अंतिम न होणे इत्यादि.

४. स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांमध्ये खालील ३ मुख्य टप्पे असतात.

i) प्रभाग रचना.

ii) विधानसभा मतदार यादीचे प्रभागनिहाय विभाजन व

iii) प्रत्यक्ष निवडणुका.

लोकसभा / विधानसभा निवडणुकीमध्ये फक्त एकच टप्पा म्हणजे प्रत्यक्ष निवडणुका असतो.

५. वरील तक्रारींचा अभ्यास केल्यानंतर राज्य निवडणूक आयोगाच्या असे निदर्शनास आले आहे की, वरील धोरणांची (निवडणूक प्रक्रिया कर्तव्यदक्ष व नि:पक्ष अधिकारी /कर्मचारी यांच्याद्वारे हाताळण्याबाबत व प्रतिबंधात्मक व इतर उपाययोजना करण्याबाबत) अंमलबजावणी स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकांच्या शेवटच्या टप्प्यात म्हणजेच निवडणूक कार्यक्रम जाहीर झाल्यापासून होत असल्याने निवडणुका पूर्णपणे निर्भय, मुक्त व पारदर्शक वातावरणात पार पाडण्यावर मर्यादा येतात.

६. निवडणुकीचे विविध टप्पे व निवडणूक आयोगाच्या अधिकाराबाबत मा. सर्वोच्च न्यायालय यांनी Union of India Vs. Association of Democratic Reform and another (Appeal (civil) 7178/2001) दि. 2/5/2002. या प्रकरणामध्ये खालीलप्रमाणे स्पष्टीकरण केलेले आहे :-

> "The jurisdiction of the Election Commission is wide enough to include all power necessary for smooth conduct of elections and the word election is used in a wide sense to include entire process of election which consist of several stages and includes many steps."

७. मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या वरील निकालावरुन स्पष्ट होत आहे की, निर्भय, मुक्त व पारदर्शक निवडणुकांसाठी वर नमूद केलेल्या दोन्ही धोरणांची अंमलबजावणी सध्याच्या पध्दतीप्रमाणे प्रत्यक्ष निवडणुकीपासून न करता प्रभाग रचना सुरु होण्यापासून करणे आवश्यक आहे.

८. मा. सर्वोच्च न्यायालयाचा वरील निकाल व इतर सर्व बाबींचा विचार करुन राज्य निवडणूक आयोग खालीलप्रमाणे आदेश पारित करीत आहे :-

आदेश

८.१ निवडणूक प्रक्रिया कर्तव्यदक्ष व नि:पक्ष अधिकारी यांच्याद्वारे हाताळण्याबाबत :-

i) स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुकीची संपूर्ण प्रक्रिया (प्रभाग रचना, विधानसभा मतदार यादीचे प्रभागनिहाय विभाजन व प्रत्यक्ष निवडणुका) कर्तव्यदक्ष, नि:पक्ष व सचोटी असणाऱ्या अधिकारी / कर्मचाऱ्यांमार्फतच राबविण्यात यावी.

ii) शासनाचे संबंधित विभाग (उदा. सामान्य प्रशासन, गृह, नगर विकास, ग्राम विकास व महसूल इ.) व संबंधित नियंत्रण अधिकारी (उदा. पोलीस महासंचालक, विभागीय आयुक्त, जिल्हाधिकारी, महानगरपालिका आयुक्त इ.) यांनी राज्य निवडणूक आयोगाने प्रभाग रचनेचा कार्यक्रम जाहीर केल्याबरोबरच विभाग / जिल्हा / तालुका स्तरावरावरील उपलब्ध अधिकारी / कर्मचारी यांचा आढावा घेऊन योग्य ते अधिकारीच निवडणुकांसाठी नेमावेत.

iii) स्थानिक स्वराज्य संस्थांची मुदत संपण्याच्या दिनांकास ज्या अधिकाऱ्यांना सध्याच्या पदावर ३ वर्ष पूर्ण होत असतील त्यांना निवडणुकीची कामे देण्यात येऊ नयेत. हा निकष जिल्हा संवर्गातील कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीत बंधनकारक राहणार नाही.

iv) ज्या स्थानिक स्वराज्य संस्थेची निवडणूक असेल, संबंधित अधिकारी त्या जिल्ह्याचा रहिवाशी असू नये. हा निकष जिल्हा संवर्गातील कर्मचाऱ्यांच्या बाबतीत बंधनकारक राहणार नाही.

v) कर्तव्यदक्ष, नि:पक्ष अधिकारी / कर्मचारी यांचा लौकिक व सचोटी (reputation & integrity) पाहून त्यांची नियुक्ती करावी.

vi) निवडणुकीशी निगडीत अधिकारी उदाहरण म्हणून खालीलप्रमाणे असतील :-

जिल्हाधिकारी, पोलीस आयुक्त, पोलीस अधिक्षक, महानगरपालिका आयुक्त, महानगरपालिकेतील उपायुक्त (निवडणूक), जिल्हाधिकारी कार्यालयातील स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या निवडणुकीचे काम पहाणारे उपजिल्हाधिकारी, उप विभागीय अधिकारी, तहसिलदार, नगरपरिषदा / नगरपंचायतींचे मुख्याधिकारी इ.

vii) निवडणूक प्रक्रिया पूर्ण झाल्यानंतर दोन महिन्याच्या कालावधीत निवडणुकीची कामे हाताळणाऱ्या अधिकाऱ्यांची त्यांच्या सध्याच्या पदावरुन बदली करण्यात येऊ नये अथवा त्यांना कार्यमुक्त करण्यात येऊ नये. अपवादात्मक परिस्थितीत अशा अधिकाऱ्यांना सध्याच्या पदावरुन कार्यमुक्त करावयाचे झाल्यास त्यासाठी राज्य निवडणूक आयोगाची पूर्वपरवानगी घेण्यात यावी.

८.२ प्रतिबंधात्मक व इतर उपाययोजना –

(i) प्रभाग रचनेची सुरुवात झाल्यापासूनच पोलीस विभाग, उत्पादन शुल्क विभाग व इतर संबंधित विभागाने सर्व प्रकारच्या प्रतिबंधात्मक उपाययोजना सुरु कराव्यात. उदा. :-

अ) ज्या लोकांमुळे (उदा. सराईत गुन्हेगार, गुंड प्रवृत्तीचे लोक, फरार घोषित करण्यात आलेले व परांगदा गुन्हेगार, संशयित लोक इ.) निर्भय, मुक्त व

पारदर्शकरितीने निवडणुका घेण्यामध्ये अडथळा येऊ शकेल अशा लोकांची यादी तयार करुन चांगल्या वर्तणुकीसाठी बंधपत्र लिहून घेणे, तडीपारी करणे, इ.

ब) प्रलंबित वॉरंट / समन्स बजावून कायद्याप्रमाणे पुढील कार्यवाही करणे.

क) मुंबई दारुबंदी अधिनियमान्वये प्राप्त झालेल्या अधिकारात धाडी घालणे, नवीन केसेस दाखल करणे व अशा प्रकरणात (जुनी व नवीन) निर्णय घेणे.

ड) पूर्वीच्या प्रलंबित निवडणूक गुन्ह्यांचा / दाव्यांचा पाठपुरावा करणे, इत्यादी.

(ii) जिल्हा / तालुका पातळीवर स्थापन करण्यात आलेल्या संनियंत्रण समित्यांनी सर्व बँका (सहकारीसह), पतपेढ्या इ.शी समन्वय साधून मोठ्या प्रमाणावर होणाऱ्या पैशाच्या व्यवहारावर लक्ष ठेवावे.

(iii) विमानतळ, रेल्वे, उत्पादन शुल्क, वन विभाग, नेव्ही, कोस्टगार्ड, इ. विभागांशी समन्वय साधून पैशाची व मद्याची अवैध मार्गाने होणारी वाहतूक व अन्य संशयास्पद हालचालीवर लक्ष ठेवावे.

(iv) निवडणुका निर्भय, मुक्त व पारदर्शकरित्या पार पाडल्या जाव्यात याद्दष्टीने वरील सर्व बाबींवर तार्किक (Logical) कार्यवाही प्रत्यक्ष निवडणुकीपूर्वी पूर्ण होईल याची दक्षता घेण्यात यावी .

८.३ वरील दोन्ही विषयांवर संबंधित अधिकाऱ्यांनी प्रभाग रचनेच्यावेळी योग्य ती कार्यवाही करावी.

मा. राज्य निवडणूक आयुक्त यांच्या आदेशानुसार,

(नि. ज. वागळे)
अवर सचिव,
राज्य निवडणूक आयोग, महाराष्ट्र

प्रति,

१) मुख्य सचिव, सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

२) अप्पर मुख्य सचिव (गृह) गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

३) अप्पर मुख्य सचिव (महसूल) महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

४) प्रधान सचिव (२) नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

५) प्रधान सचिव, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२

६) सर्व अप्पर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२

७) पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई

८) सर्व जिल्हाधिकारी (मुंबई शहर व मुंबई उपनगर जिल्हा वगळून)

९) सर्व महानगरपालिका आयुक्त.

१०) सर्व अधिकारी, राज्य निवडणूक आयोग.

११) निवड नस्ती.